

Henryk Stawniak

"Il processo matrimoniale canonico",
a cura di P. A. Bonnet e C. Gullo,
[Città del Vaticano] 1994 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 37/3-4, 293-298

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

początku autor zajmuje się aspektami teoretyczno-teologicznymi odnoszącymi się do środków społecznego przekazu. Szczególnie rozprawia nad zadaniami wiernych i Kościoła hierarchicznego w procesie społecznego przekazu informacji. W drugiej części Autor omawia przepisy prawa kanonicznego odnoszące się do wykorzystania środków społecznego przekazu w Kościele.

Szosta relacja (w 119-129), zatytułowana *Professione di fede e giuramento di fedeltà*, została wygłoszona przez Davide Cito. Autor rozpoczyna swoją relację od porównania treści kanonu 833 z analogicznymi postanowieniami w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Wylicza on te normy, które zostały przejęte do nowego prawa, oraz tłumaczy przyczynę odrzucenia innych. 25 lutego 1989 roku Kongregacja Doktryny Wiary opublikowała nowy tekst wyznania wiary oraz wprowadziła nowy tekst przysięgi na wierność. Na końcu relacji znajduje się appendix, w którym został podany tekst wyznania wiary i przysięgi na wierność.

Ostatnia relacja (ss. 133-151), zatytułowana *Annuncio del messaggio: inadempienze e tutela*, została wygłoszona przez Giuseppe di Mattia. Autor w swojej relacji porusza jeden z aspektów naczania Kościoła. Obowiązek głoszenia Dobrej Nowiny spoczywa tak na osobach fizycznych jak i na instytucjach kościelnych. W jednym i drugim przypadku często daje o sobie znać element ludzkij słabości. Sprawia to, że misja Kościoła jest źle prowadzona lub wręcz zaniechana. Przykładem mogą tu być rodzice, którzy często zaniedbują swój elementarny obowiązek wychowania dzieci w duchu religii katolickiej. To samo dotyczy tych, którzy są włączeni w hierarchiczną strukturę Kościoła. Dlatego w Kościele jest potrzebna kontrola, aby *munus docendi* Kościoła było w sposób właściwy wypełniane. Dalej Autor omawia trzy rodzaje kontroli: funkcjonalną, dyscyplinarną i karną.

Książka ta, mimo, że jest zbiorem referatów głoszonych przez różne osoby, została napisana językiem prostym i zrozumiałym nawet dla kogoś, kto zna przeciętnie język włoski. Z racji tej, że jej tematyka dotyczy nauczycielskiej funkcji Kościoła, może ona stanowić doskonałą pomoc przy studiowaniu przedmiotu: Prawo o posłudze nauczania. Ponadto, poza dwiema relacjami, poszczególni autorzy opatrzyli tekst przypisami, często odwołując się do źródeł oraz podając obfitą literaturę. Natomiast Paolo Urso dołączył do swojej relacji zbiór literatury odnoszącej się do materiału poruszanego przez siebie. Książka ta może być przydatna nie tylko dla studentów prawa kanonicznego, ale może zostać wykorzystana w pracach naukowych i być przeznaczona do czytania przez ludzi świeckich.

Ks. Sitek Bronisław

Il processo matrimoniale canonico. Nuova edizione aggiornata e ampliata. A cura di P. A. B o n n e t e C. G u l l o. Libreria Editrice Vaticana 1994, ss. 874

Publikacje dotyczące spraw małżeńskich cieszą się zawsze dużym zainteresowaniem i poczytnością. Dlatego na runku wydawniczym należy zauważyć pozycję, która

oscyluje wokół kanonicznego procesu małżeńskiego. Jak wskazuje zaś podtytuł jest to nowe wydanie edycji z roku 1988. Należy jednak podkreślić, że nie jest to zwykła reedycja, ale pełniejsze i czasami gruntowne przepracowanie poszczególnych rozdziałów. Pięcioletnie doświadczenie autorów pracujących zazwyczaj w sądownictwie, sympozja, dyskusja i krytyczne recenzje, wydały dojrzalszy owoc w postaci aktualnego wydania. Zarówno pierwsza, jak i druga edycja – jest dziełem wydawnictwa watykańskiego. Zauważa się odnośnie do autorów, porównując oba wydania, że nie ma opracowań C. Lefebvre i G. M. Usai, natomiast wielu autorów zmieniło swoje komentarze do kanonów procesowych, oczywiście pogłębiając je, podbudowując nowszą literaturą, a niejednokrotnie całkowicie modyfikując ich strukturę, czego przykładem może być opracowanie Llobella (ss. 439–478). Tak więc czytelnik otrzymuje bardzo wartościowy instrument naukowy do pracy związanej z kanonicznym procesem małżeńskim. Recenzowana pozycja wraz z dwiema innymi: *La giustizia amministrativa nella Chiesa* (1988) i *I procedimenti speciali nel diritto canonico* (1992) tego samego wydawnictwa, tworzą swego rodzaju trylogię dotyczącą kanonicznego prawa procesowego.

Sprawy o orzeczenie nieważności małżeństwa są rozpatrywane zasadniczo według kanonów 1671 – 1691 Kodeksu z 1983, ale zgodnie z normą 1691 tego zbioru, w procesie małżeńskim” ... należy stosować, jeśli nie sprzeciwia się temu natura rzeczy kanony o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zachowaniem norm specjalnych co do spraw o stanie osób i spraw odnoszących się do dobra publicznego”. Stąd niniejsze opracowanie nie jest tylko komentarzem do wymienionych kanonów, ale z konieczności rzeczy w poszczególnych częściach książki autorzy analizują kanony traktujące o procesie w ogólności (1400 – 1500) i procesie spornym (1501 – 1670). Recenzowana pozycja zawiera więc bardzo szeroką tematykę z prawa procesowego, mimo, że jak wskazuje tytuł dzieła, koncentruje się na kanonicznym procesie małżeńskim, z zachowaniem reguły prawnej: *Generi per speciem derogatur*.

Gdy chodzi o strukturę książki to po spisie treści i wstępie, znajduje się 25 części opracowanych przez wybitnych teoretyków i praktyków małżeńskiego prawa procesowego, dalej zamieszczono indeksy: autorów, analityczny i sumaryczny rozdziałów. Oto tytuły i autorzy części oraz strony:

- *Procesy o nieważność małżeństwa dzisiaj*, abp Z. Grocholewski, 11-25;
- *Procesy średniowieczne – historia procesu*, F. Salerno, 27-100;
- *Jurysdykcja sądowa*, M. Pinto Gomez, 101-132;
- *Tytuły własności sądowej*, J. Ochoa, 133-181;
- *Różne stopnie i rodzaje trybunałów*, P.A. Bonnet, 183-225;
- *Trybunały Stolicy Apostolskiej* C. De Diego Lora, 227-297;
- *Obowiązki sędziego*, A. Stankiewicz, 299-321;
- *Strony procesowe i interwencje osób trzecich*, I. Zuanazzi, 323-391;
- *Prawo do zaskarżenia małżeństwa*, F. Daniels, 393-403;
- *Pozycja kuratora sądowego*, G. Riccardi, 405-438;
- *Obrońca procesowy i właściwe pojęcie procesu małżeńskiego*, J. Llobell, 439-478;
- *Faza wstępna procesu i niestawiennictwo strony pozwanej*, L. Mattioli, 479-490;

- *Zawiązanie sporu.*, R. Colantonio, 491-538;
- *Instancja sporu.* V. Palestro, 539-566;
- *Charakterystyka systemu dowodzenia kanonicznego*, A. Stankiewicz, 567-597;
- *Dowody*, J. Corso, 599-623;
- *Eksperytyzy i biegli*, U. Tramma, 625-632;
- *Sprawy wypadkowe*, S. Villeggiant, 633-676;
- *Publikacja akt sprawy i dyskusja*, C. Gullio, 677-693;
- *Geneza kanonicznego wyroku*, J. Llobell, 695-734;
- *Środki zaskarżenia wyroku*, F. Della Rocca, 735-750;
- *Skarga o nieważność wyroku*, J.M. Serrano Ruiz, 751-769;
- *Apelacja*, P. Moneta, 771-795;
- *Nowe wniesienie sprawy*, C. Gullio, 797-823;
- *Stan rzeczy osądzonej i przywrócenie stanu poprzedniego*, F. Ramos, 825-844.

Wszystkie opracowania zasługują na podkreślenie bądź ze względu na bazę źródłową i literaturę, bądź nowości, jakie są sygnalizowane w porównaniu z poprzednim małżeńskim prawem procesowym, bądź na szerokie potraktowanie historycznego aspektu, bądź odwoływanie się do Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich i wreszcie ze względu na niekonwencjonalność struktury opracowania. Nie ma jednak możliwości, by w recenzji dzieła liczącego prawie 900 stron, ustosunkować się do poszczególnych części publikacji.

Szczególne zainteresowanie wzbudza opracowanie autorstwa Sekretarza Sygnatury Apostolskiej abpa Z. Grocholewskiego, otwierające dzieło. Jak zaznacza autor ma ono charakter ogólny i w pewnym sensie prowokacyjny odnośnie do orzecznictwa nieważności małżeństwa we współczesnym Kościele. Autor podkreśla, że zwiększyła się bardzo liczba rozpatrywanych spraw małżeńskich (np. porównując ilość spraw w 1966 i 1984 w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej liczba ta zwiększyła się prawie 150 razy). W jednej ze stolic metropolitalnych w omawianym okresie liczba rozpatrywanych spraw zwiększyła się z 2 do 5000. Taki stan rzeczy budził niepokój zarówno papieża Pawła VI, jak i Jana Pawła II. Wyrazili go w stosownych przemówieniach do Roty Rzymskiej (6.02.1976 i 24.01.1991). Inne dane statystyczne też dają dużo do myślenia. Otóż w USA żyje około 6,2 procent wszystkich katolików na świecie, a ich trybunały kościelne wydały prawie 78 procent wyroków wydanych przez trybunał całego Kościoła katolickiego. Ponadto decyzje te w pierwszej instancji były w 95 procentach affirmative, a w II instancji zaś w 99 procentach. Orzeczenia te dotyczyły przede wszystkim tytułu niezdolności psychicznej do małżeństwa.

Autor zauważa zmniejszenie się wpływu jurysprudencki rotalnej na kształtowanie orzecznictwa niższych instancji, co należy również uznać za przyczynę rozbieżności w wyrokowaniu nie tylko w sądach różnych części świata, ale także i kościołach partykularnych poszczególnych narodów. Tymczasem wyroki rotalne zgodnie z art. 26 Konstytucji Ap. *Pastor Bonus* z 1988 r, mają służyć pomocą przy ferowaniu wyroków w sądach niższej instancji. Nadto autor suponuje potrzebę lepszego przygotowania sędziów, obrońców wężła, promotorów sprawiedliwości i adwokatów.

Analizując sytuację współczesnego sądownictwa kościelnego, abp. Z. Grocholewski

akcentuje dwa fundamentalne prawa rodziny, które na pierwszy rzut oka wydają się być sobie przeciwne, mianowicie prawo strony pozwanej do obrony swojego małżeństwa i prawo do otrzymania orzeczenia o realnej nieważności swego małżeństwa, by móc zawrzeć ważne małżeństwo. Często te prawa są naruszane w procesie małżeńskim. Teologiczna prawda o istocie małżeństwa nie może być zmieniana przez sentencję sędziego. Bierze się więc na siebie ogromną odpowiedzialność za przekaz nauki Bożej o małżeństwie i czy wyrok jest zgodny z obiektywną prawdą. Ponadto problemy procesu małżeńskiego – zauważa autor – nie są zamknięte same w sobie, ale są związane z opiniami i przekonaniem teologicznymi dotyczącymi natury małżeństwa (nierozzerwalności, elementów istotnych do ważności, formacji) oraz postawą względem rozwiedzionych. Także związane są one z działalnością pastoralną, która uwzględnia rzeczywistość nadprzyrodzoną bądź opiera się przede wszystkim na stronie zewnętrznej i prawnej. To wszystko ma pozytywny lub negatywny wpływ na kanoniczny proces małżeński.

J.M. Pinto Gomez, emerytowany audytor rotalny, przedkładając temat jurysdykcji sądowej, snuje bardzo ciekawe refleksje o *sacra potestas* i samym terminie *iurisdictio* oraz powiązaniu władzy rządzenia z władzą święceń. Twierdzi on m.in., że ten kto otrzymuje święcenia kapłańskie może natychmiast sprawować posługę uświęcenia, natomiast posługę nauczania i rządzenia może pełnić, gdy otrzyma mandat ze strony władzy kościelnej (s. 108). Wydaje się, że nie do końca autor ma rację twierząc, iż kapłan w całej pełni może wykonywać natychmiast władzę uświęcenia, bo przecież do sprawowania sakramentu pokuty – oprócz święceń – potrzebne jest upoważnienie do jej wykonywania (por. kan. 966). Godnym podkreślenia jest punkt, w którym Pinto Gomez przedstawia podmioty niezdolne do otrzymania bądź wykonywania władzy sądowniczej. Dużo też miejsca w opracowaniu poświęcono wiernym świeckim, którzy w myśl kan. 1421 § 2 mogą pełnić funkcję sędziego kościelnego.

W ramach tematu „właściwość sądu” J. Ochoa zgodnie z kan. 1673 rozpatruje kolejne punkty wymienionej normy. Bardzo szczegółowo potraktował punkt 3 mówiący o właściwości trybunału, w którym strona powodowa ma stałe zamieszkanie i wikariusz sądowy stałego miejsca zamieszkania strony pozwanej, po jej wysłuchaniu wyraża zgodę na proces. Dobrze, że tak wyczerpująco, ponieważ punkt ten nastrocza trudności interpretacyjne, gdyż jest sformułowany bardzo nieprecyzyjnie. W tej sprawie była też odpowiedź Papieskiej Rady Interpretacyjnej z 17.05.1986. Uwagi i wyjaśnienia autora w tej kwestii są więc bardzo cenne. Dziwne zaś wydają się dywagacje odnośnie do punktu 1 kan. 1673, w którym próbuje się zakwalifikować miejsce zawarcia małżeństwa jako „forum rei sitae” według kan. 1410, polemizując z tymi, którzy kwalifikują ten tytuł w myśl normy 1411, czyli *forum contractus matrimonialis* (s. 248n). Moim zdaniem, ani jedna, ani druga kwalifikacja nie jest adekwatna. Co więcej, po Vaticanum II, nie można mówić o sakramentach w kategoriach *res*, bo przecież prawodawca w nowym Kodeksie w kan. 840 dał opisową definicję sakramentu, akcentując jego aspekt chrystologiczny, eklezjalny, personalistyczny i kultyczny.

C. De Diego Lora w swoim studium przedstawił Trybunały Stolicy Apostolskiej

przede wszystkim w świetle Konstytucji Ap. Jana Pawła II *Pastor Bonus*. Ten dokument – zauważa autor – wśród trybunałów SA obok Sygnatury Apostolskiej i Roty Rzymskiej, wymienia Penitencjarnię Apostolską, nie wystarczy nazwać trybunałem, ze względu na decyzje które podejmuje i dyskrecję jaką zachowuje. Autor, mimo iż wspomina o Penitencjarii, to jednak jej zadań i charakteru nie omawia. Poddając zaś refleksji działania i rolę Roty Rzymskiej w oparciu o art. 126 wspomnianej konstytucji i kan. 19 KPK, polemizuje ze stanowiskami innych uczonych w tej sprawie (s. 263n). Interesujące i polemiczne są również rozważania co do kompetencji Sygnatury Apostolskiej w orzeczeniach nieważności małżeństwa na drodze administracyjnej (ss. 294-297).

Pozycja adwokatów i pomocników procesowych została bardzo wszechstronnie przedstawiona przez J. Llobella. Zostali oni w kanonie.1420 nazwani jednym terminem *patronum* czyli obrońca, chociaż zadania ich są różne. Autor omawiając wymagane przymioty od osoby, która ma być adwokatem, w tym, że ma być katolikiem (kan. 1483) zastanawia się, czy biskup może tutaj robić wyjątki i zatwierdzać niekatolików. Według opinii Llobella biskup tak może postąpić. Komisja przygotowująca kodeks była innego zdania, zwłaszcza, że instrukcja „Provida” z 1936 r. domagała się nie tylko bycia katolikiem, ale *religionis fama*. Prawodawca domagając się, by adwokat był katolikiem, chciał przede wszystkim zwrócić uwagę na to, że adwokat ma bronić małżeństwa chrześcijańskiego, uznając jego nierozzerwalność. Zatem osoba, która uznaje naukę katolicką o małżeństwie, mimo, że nie jest katolikiem, może dobrze wypełnić funkcję adwokata. W kwestii właściwego pojęcia (*la concezione istituzionale*) procesu małżeńskiego autor – nawiązując do magisterium papieża Piusa XII i Jana Pawła II – zaznacza, że winien on opierać się na trzech istotnych elementach: jeden cel – wyświetlenie prawdy, wspólna tendencja wszystkich zaangażowanych w proces na tam określony cel oraz obowiązek prawnomoralny kontynuowania i strzeżenia tego kierunku (s. 451).

Nie można nie odnotować opracowań A. Stankiewicza, audytora rotalnego, zwłaszcza dotyczące charakterystyki systemu dowodów ujętych w aspekcie statycznym i dynamicznym. Po wyjaśnieniu powyższych aspektów, autor omawia pojęcie dowodu z argumentów i faktów kontrowersyjnych, pojęcie poznania prawdy obiektywnej i problem kontradiktoryjności w jego fazie formowania i oceniania, strukturę dowodu, typologię dowodów i wreszcie typowość i możliwość dowodu. Autor uwydatnia ewolucyjność dowodów i fakt ich nie pokrywania się w typologii prawa cywilnego i kanonicznego. Stąd błędem sędziowskim byłoby bezkrytyczne przenoszenie dowodów wytarczających na udowodnienie faktu spornego w prawie cywilnym na kanwę procesu kanonicznego. Bardzo inspirujące są uwagi tego znakomitego audytora rotalnego poczynione w tak ważnej kwestii procesowej.

Tak selektywne zaakcentowanie niektórych opracowań nie chce umniejszać walorów innych części książki. Uważam, że zbiorowe opracowanie *Il processo matrimoniale canonico* stanowi bardzo poważną pozycję w grupie już opublikowanych komentarzy do obowiązującego kanonicznego procesu małżeńskiego, zwłaszcza tych kanonów, które są zmodyfikowane lub całkiem nowe. Ponadto niektóre wnikliwe opracowania

ukazują dodatnie i ujemne strony regulacji prawnej, przez co wskazują również możliwości naukowo-badawcze. Dzieło ze względu na szerokie i szczegółowe rozpracowanie kwestii procesu małżeńskiego zawiera także pewne powtórzenia, jednak są one usprawiedliwione ilością autorów i zazębianiem się niektórych treści przedmiotowych.

Tak ze względu na aktualność problematyki, jak też na fachowość i autorytet naukowy autorów, książka jest godna polecenia dla wszystkich, którzy zajmują się – czy to w aspekcie teoretycznym, czy zwłaszcza w aspekcie praktycznym – problematyką ważności i nieważności konsensu małżeńskiego.

Ks. Henryk Stawriak SDB

Pontificium Consilium de Legum Textibus Interpretandis, Ius in vitae et in missione Ecclesiae. Acta symposii internationalis Iuris Canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici diebus 19-24 aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati, Libreria Editrice Vaticana 1994, pp. 1320

Powyższa publikacja zawiera akta międzynarodowego sympozjum, które odbyło się w Rzymie z inicjatywy i pod patronatem Papieskiej Rady ds. Interpretacji Tekstów Prawnych, a zorganizowane ku uczczeniu X rocznicy ogłoszenia Kodeksu. Brało w nim udział około 400 osób 47 narodowości z wszystkich kontynentów liczni biskupi i profesorowie ze 104 uniwersytetów. Cel tego spotkania wybitnych naukowców oddaje częściowo tytuł publikacji. Dopelnieniem zaś mogą być słowa wstępu (s. VI), gdzie stwierdzono, że poprzez sympozjum chciano nadać impulsy lepszemu wewnętrznego przystosowania prawa kanonicznego do Misterium Kościoła na bazie Vaticanum II. Po wstępie w języku włoskim i angielskim, zamieszczono wykaz nazwisk prezydium i komitetu naukowo-organizacyjnego sympozjum oraz list Sekretarza Stanu kard. A. Sodano wystosowany do uczestników w imieniu papieża Jana Pawła II.

W ramach tego sympozjum odbyło się dziewięć sesji, które były wypełnione referatami i komunikatami. Referat był refleksją nad danym tematem zarówno od strony teoretycznej, jak i pastoralnej. Z kolei komunikaty, których wygłoszono w sumie 62, były dopełnieniem treści referatów. Był także przewidziany czas na dyskusję i refleksje osobiste uczestników po wystąpieniach prelegentów. Referaty dwóch pierwszych sesji miały charakter fundamentalny dla dalszych trzech przedłożeń. Kolejny zaś referat podkreślił wpływ prawa Kościołów Wschodnich na wspólnotę Kościoła powszechnego. Wreszcie trzy ostatnie referaty podjęły bardziej szczegółowe tematy.

W pierwszym bloku tematycznym: *Kryzys prawa i jego odnowa w Kościele* (ss. 29-54), referat wygłosił bp J. Herranz, sekretarz Papieskiej Rady ds. Interpretacji Tekstów Prawnych. W związku z tym tematem wygłoszono następujące komunikaty.

1. *Fundament teologiczny i zadania prawa w Kościele*, prof. B. G a n o g o i t i, ss. 57-74;
2. *Charyzma i norma kanoniczna*, prof. R. S o b a n s k i, ss. 75-90;